

มาฆบูชาเทศนา ถิ่นขัณฑ์ที่ ๑๐ อนุปวาทกาล

พระอมรโมลี (เสงี่ยม จิณณาจาโร ป.๖) วัดบวรนิเวศวิหาร
กรุงเทพมหานคร

พระธรรมเทศนาในโอกาสกฐินกาลทางพระพุทธศาสนา

คณะธรรมยุต

จัดพิมพ์เผยแพร่

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

อนุปวาทो อนุภวतो ปาणिโมกฺเข ज सर्वादि.

อนุสนธิพระสัทธรรมเทศนา มีบุพพาปรีสืบเนื่องเป็นลำดับมา บัดนี้จักวิชันนาในโอวาทปาฏิโมกขกาลสืบต่อไป ดำเนินความว่า เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงพระคาถาที่ ๒ ยกการไม่ทำบาปทั้งปวง ๑ การบำเพ็ญ

ร้ายนั้น ถ้าเพ่งถึงความเสียหายส่วนตัวและคนอื่นแล้ว ก็ควรหมายถึงจิตทุจริต ทั้ง ๔ ประการ คือพูดเท็จ ๑ พูดส่อเสียด ๑ พูดคำหยาบ ๑ พูดเหลวไหล ๑ เพราะวจีทุจริต ๔ ประการนี้ ทำผู้กล่าวและผู้ฟังให้เสื่อมเสียประโยชน์ทางวาจา แต่ในที่นี้ หมายถึงการดิเคียนกล่าวร้ายนินทาผู้อื่นให้เขาเจ็บใจ หรือได้รับความเสียหาย อันเป็นการเบียดเบียนผู้อื่นด้วยวาจาหรือถ้อยคำ อันวาจาของ

ประโยชน์ ถ้ากล่าวด้วยเจตนาเป็นกุศล และรู้จักประมาณในการว่ากล่าว เช่น เห็นผู้อื่นทำผิด ทำความชั่วเสียหาย แล้วว่ากล่าวดิเคียน เพื่อให้ผู้นั้นรู้สึกตัว แล้วละความชว้นั้นเสีย ข้อนี้อย่อมเป็นกรณีขงผู้มีคุณกรุณาจะพึงทำ เมื่อเห็นผู้อื่นทำผิด สมควรจะว่ากล่าวดิเคียนได้ ก็ต้องทำ เช่นผู้ปกครองเห็นผู้อยู่ในปกครองทำความชั่วเสียหาย ก็จำเป็นต้องนิคคะหรือว่ากล่าวตามสมควร ถ้า

ประดุจผู้ซึ่งขุมทรัพย์ให้ ข้อนี้นสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าก็ได้ตรัสสอนไว้ อันมาในธรรมบททุกทกนิกาย ว่า “นิธินํว ปวตฺตารํ ยํ ปสฺเส วฺชฺชทสฺสสินํ” เป็นต้น แปลความว่า “บุคคลพึงสำคัญเห็นผู้ซึ่งโทษ ผู้มีปกคิกกล่าวนิคคะ ว่าเป็นประดุจผู้บอขุมทรัพย์ให้ พึงคบท่านผู้เช่นนั้น” ดังนี้. ส่วนการว่ากล่าวดิเคียนอันได้ชื่อว่า อุปาพะะ นั้น ย่อมมีแต่โทษและเสียหายทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น

นำความทุกข์มา อาชญาตอบจะพึงถูกต้องท่าน” ดังนี้. คนทุกคนตามธรรมดา ย่อมไม่พอใจได้ยินถ้อยคำอันหยาบคาย หรือไม่พอใจถูกดิเคียนว่ากล่าวเลย แต่ก็หาเป็นไปได้อดลอคไม่ เพราะทุกคนในโลก ย่อมมีอัธยาศัยใจคอต่าง ๆ กัน มีกิเลสต่าง ๆ กัน คนมีใจร้ายอัธยาศัยหยาบ มีกิเลสหนา ย่อมพอใจด่าว่าดิเคียนผู้อื่น ด้วยเหตุอันเป็นจริงบ้าง ไม่จริงบ้าง ผู้ยังเป็นปุถุชนเมื่อได้ยินเข้า

บัณชิตย่อมไม่แสดงอาการขึ้นลง” ดังนี้. แม้ธรรมดาโลกจะเป็นไปอยู่เช่นนี้ก็จริง ก็แต่การว่ากล่าวดิเคียนซึ่งกันและกัน ย่อมเป็นเหตุนำผลร้ายมาสู่ทั้งสองฝ่าย เป็นเหตุให้เกิดความทะเลาะวิวาท แดกสามัคคีรัวราน เพราะคนโดยมากยังเป็นปุถุชน ไม่ใช่ผู้มีตนอันฝึกดีแล้ว เมื่อได้ยินถ้อยคำดิเคียนหรือนินทาว่าร้าย ก็มักจะหวั่นไหวไปตาม. และการประหัตต่อถ้อยคำของตน ที่จะไม่ดิเคียน

บอบข้ำ เสียความสุขสำราญแห่งร่างกาย จนถึงเสียชีวิตเป็นที่สุด ชื่อว่าการเข้าไปทำร้าย การงดเว้นเสียจากการทำร้ายผู้อื่นเช่นนี้ ชื่อว่าการไม่เข้าไปทำร้าย. การเข้าไปทำร้ายนี้ เป็นการเบียดเบียนผู้อื่นด้วยกาย. คนทุกคนที่เกิดมาในโลก ย่อมมีอัธยาศัยใจคอต่าง ๆ กัน มีกำลังไม่เท่ากัน คนมีใจร้าย มีอัธยาศัยหยาบ มีกำลังมาก ย่อมเบียดเบียนประทุษร้ายคนมีใจสุภาพและมีกำลังน้อย. คนผู้ถูก

สุขกามานิ ภูตานิ โย ทณฺเฑน วิหีสติ

อตุคฺคโน สุขเมธานो เปจฺจ โส น ลกฺเต สุขํ

แปลความว่า “บุคคลใดหวังความสุขเพื่อตน แต่เบียดเบียนสัตว์ทั้งหลายผู้ใคร่ต่อความสุข บุคคลนั้นละโลกนี้ไปแล้ว ย่อมไม่ได้รับความสุข” ดังนี้. การประทุษร้ายผู้อื่นจนถึงเสียชีวิตนั้น ย่อมเนื่องมาจากเหตุหลายประการ

โทษมากเหมือนกัน เพราะสัตว์ถึงแม้ตัวเล็กก็เป็นสัตว์มีชีวิต และก็ได้รับความทุกข์ในการต้องเสียชีวิตอย่างสาหัสเหมือนกัน การทำลายชีวิตมนุษย์ผู้หาความผิดมิได้นั้น ย่อมได้รับโทษมาก ทั้งในภพนี้และภพหน้า. ในภพนี้ ย่อมได้รับโทษหลายประการ โดยพุทธภาษิตว่า “โย ทณฺเฑน อทณฺเฑสุ อปปฺพุทฺเฐสุ ทุสฺสติ” เป็นต้น แปลความว่า “บุคคลใดข่มประทุษร้ายด้วยอาชญา ในผู้ที่

กุศล ๑ การชำระจิตของคนให้ผ่องใส ๑ ว่าเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนาอันเป็นบทอุเทศ คือหัวข้อแล้ว ยังไม่ได้ซึ่งลงไปว่า บาปนั้นได้แก่อะไร อยู่ที่ไหน เพื่อจะให้เนื้อความแจ่มชัด จึงได้ตรัสคาถาที่ ๓ เป็นบททบท แสดงความต่อมออีก ตามบทกเชปซึ่งได้ยกขึ้นไว้ ณ เบื้องต้นนั้น แปลความว่า การไม่เข้าไปว่าร้าย ๑ การไม่เข้าไปทำร้าย ๑ การสำรวมในพระปาฏิโมกข์ ๑ รวม

คนเรา ถ้าเป็นวาจาที่ดีหรือที่เรียกว่าสุภาษิต ก็เป็นวาจาที่มีประโยชน์มากไม่มีที่สุด ถ้าเป็นวาจาอันชั่วร้ายแล้ว ก็นำทุกข์โทษมาให้ไม่มีที่สุดเหมือนกัน เปรียบเหมือนไฟที่ก่อขึ้นแล้ว ถ้าผู้ก่อไม่ได้ระวังให้รอบคอบ อาจเผาผลาญผู้ก่อและคนอื่นให้เสียหายใหญ่โต ถ้าผู้ก่อระวังโดยรอบคอบแล้ว ย่อมนำประโยชน์มาให้เป็นอันมาก. เพราะเหตุนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงได้

ผู้ปกครองละเลยเสียไม่ว่ากล่าว ก็กลับเป็นความเสียแก่ผู้ปกครองนั้น. แม้สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าก็ยังทรงดิเคียนภิกษุผู้ประพฤดิเสียหายอันเป็นเหตุให้ชาวโลกเขาดิเคียน ก่อนทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามไม่ให้ภิกษุประพฤดิเช่นนั้น ๆ และยังทรงสั่งสอนให้บรรพชิตพิจารณาเนื่อง ๆ อีกว่าตัวเราดิเคียนตัวเราโดยศีลได้หรือไม่ และอีกข้อหนึ่งว่า วิญญาณพิจารณาโดยรอบคอบแล้ว ดิเคียนตัวเรา

ไม่มีคุณความดีเลย เพราะผู้กล่าวข่อมมีเจตนาชั่วร้าย มุ่งความเจ็บใจและความเสียหายแก่ผู้อื่น เมื่อเช่นนี้ผู้ถูกว่าหรือผู้ได้ยินข่อมเกิดปฏิกะระ ความเจ็บใจ ความฉุนเฉียว ความไม่พอใจในผู้ที่ว่านั้น ข้อนี้อย่อมเป็นเหตุนำความทะเลาะวิวาทมาสู่ทั้งสองฝ่าย ผู้ว่ากล่าวดิเคียนผู้อื่นด้วยเจตนาร้ายก็มักจะได้รับทุกข์โทษโดยวาจาของตนเองเป็นเครื่องนำมา แม้สมเด็จพระบรมศาสดาก็ได้ตรัส

ก็ข่อมหวั่นไหวไปตาม เกิดความปฏิกะระกระทบกระทั่ง เห็นเป็นจริงเป็นจังไป ฝ่ายถ้อยภาษชนผู้บัณชิตหรือพระอรียสาวกข่อมเห็นเป็นการไม่น่าอัศจรรย์ เพราะเป็นธรรมสำหรับโลก คนที่ยังอยู่ในโลกตราบใด ก็ยังไม่พ้นจากความดิเคียนนินทาตราบนั้น แม้สมเด็จพระผู้มีพระภาคก็ได้ตรัสไว้ว่า “นตฺถิ โลกเอนินฺหิตโต คนไม่ถูกนินทาเลยไม่มีในโลก” ดังนี้. ผู้ถูกนินทาโดยส่วนเดียวหรือ

ว่ากล่าวคนอื่นโดยไม่สมควร ก็ไม่เป็นสิ่งที่เหลือวิสัยจนจะทำได้ ถ้าเป็นคนมีหิริโอตตัปปะ มีสติความสำรวมอยู่บ้างแล้ว ก็ต้องทำได้ด้วยกันทุกคน ถ้าคนโดยมากหรือทุกคนรู้จักสำรวมวาจาของตนไม่ว่ากล่าวดิเคียนคนอื่นโดยไม่สมควรแล้ว โลกจะได้รับความสงบและความสุขสักเพียงไร ความทะเลาะวิวาทและความแตกร้าง ก็จะไม่พึงมี เพราะเหตุนั้น คนทุกคนจึงสมควรจะ

เบียดเบียนประทุษร้ายข่อมอยู่ไม่เป็นสุข เพราะเหตุนั้น ท่านผู้ปกครองคนหมู่มาก จึงต้องตั้งกฎหมายหรือข้อบังคับ เพื่อป้องกันและลงโทษคนผู้เบียดเบียนคนอื่น. แม้ในทางพระศาสนา สมเด็จพระบรมศาสดาผู้ทรงทำหน้าที่ปกครองบริษัท ก็ได้ทรงตั้งกฎข้อบังคับเพื่อบริหารคณะสงฆ์ที่เรียกว่าพระวินัย เพื่อป้องกันและห้ามปรามไม่ให้ประทุษร้ายซึ่งกันและกัน และลงโทษผู้กระทำผิดตามโทษานุโทษ

เช่นผู้ทำๆ เพื่อป้องกันตัวในคราวที่ถูกทำร้ายบ้าง ทำด้วยโลกเจตนาเกล้า เช่นโจรปล้นทรัพย์แล้วฆ่าเจ้าทรัพย์ตายบ้าง ทำเพื่อสนุกด้วยอำนาจโมหะครอบงำ เช่นยิงนกหรือตกปลาเล่นบ้าง ทำด้วยโกรธเคืองหรือพยาบาท เช่นมีใครมาทำให้ไม่พอใจแล้ว เกิดความพยาบาท พยายามฆ่าผู้นั้นจนสำเร็จบ้าง การทำร้ายผู้อื่นจนถึงเสียชีวิตเป็นที่สุดนั้น ย่อมเนื่องมาจากเหตุเหล่านี้โดยมาก

ปราศจากอาชญา ผู้มิได้ประทุษร้ายตน บุคคลนั้นข่อมถึงฐานะ ๑๐ ประการ อย่างใดอย่างหนึ่งโดยฉับพลัน คือ ถึงความรู้สึกเวทนาอันหยาบ ๑ ความทำลายแห่งสระระ ๑ อาพาธหนัก ๑ ความฟุ้งช่านแห่งจิต ๑ ความขัดข้องแก่พระราชา ๑ การกล่าวใส่ความอันหยาบร้าย ๑ ความสิ้นไปแห่งญาติทั้งหลาย ๑ ความมุพ่งแห่งโคะะทั้งหลาย ๑ ไฟข่อมไหม้เรือนของเขา ๑

เป็น ๓ ประการดังนี้.

ข้อคั้น คือการไม่เข้าไปว่าร้ายนั้น มีอธิบายว่า การกล่าววาจากระทบกระทั่งเสียดสิดิเคียนผู้อื่น ด้วยเรื่องอันเป็นจริงก็ตาม อันไม่เป็นจริงก็ตาม เพื่อให้ผู้ฟังได้รับความเสียหายหรือเจ็บใจ ชื่ออุปาพะะ การเข้าไปว่าร้าย. การงดเว้นจากการกล่าววาจาเช่นนั้นเสีย ชื่อว่าการไม่เข้าไปว่าร้าย. การเข้าไปว่า

ทรงตักเตือนพุทธบริษัทไว้ในเรื่องให้สำรวมระวังวาจาโดยอนेกปริยาย คือ เมื่อจะกล่าวถ้อยคำอะไร ให้นึกก่อนว่าจะจะเป็นประโยชน์แก่คนและผู้อื่นหรือไม่ ถ้าเห็นว่าเป็นวาจาที่นำมาซึ่งประโยชน์แก่คนและผู้อื่น ก็ควรกล่าว ถ้าเห็นว่าไม่น่าประโยชน์เช่นนั้น ก็ไม่ควรกล่าว เพราะเมื่อกกล่าวแล้วก็ยากที่จะคืนค่า. แท้จริงอันคำดิเคียนกันนั้นจะให้โทษโดยส่วนเดียวก็หาไม่ ในบางคราวอาจให้คุณ

โดยศีลได้หรือไม่ ก็เพื่อให้บรรพชิตมีสติตรวจตราความประพฤดิของตนเองว่าจะมีความชั่วเสียหายอันจะพึงถูกดิเคียนโดยศีลหรือไม่ ถ้ายังมองไม่เห็นด้วยตนเอง เพราะมีความเห็นเข้าแก่ตัว ก็พึงอาศัยวิญญาณผู้พิจารณาโดยรอบคอบแล้วชวยดิเคียนให้. อนึ่งผู้ถูกดิเคียนว่ากล่าวในฐานะเช่นนั้น ไม่พึงเป็นคนหัวดีข่อมรับคำแนะนำตักเตือนว่ากล่าวนั้นโดยดี สำคัญเห็นผู้ดิเคียนนั้นว่าเป็น

เตือนไว้ว่า

มาโวจ ฆรฺสํ กณฺจิจิ ภูคฺคา ปฺปฏิทฺเตยฺยุ ตํ

ทุกฺขา หิ สารมฺภกฺกา ปฺปฏิทฺตฺวา ฆุสฺเสยฺยุ ตํ

แปลความว่า “ท่านอย่าได้กล่าวถ้อยคำหยาบคายอย่างใดอย่างหนึ่ง ผู้ที่ถูกท่านว่าจะพึงกล่าวตอบท่าน ถ้อยคำที่กล่าวแก่งแย่งหรือโต้เถียง เป็นเหตุ

ผู้ได้สรรเสริญโดยส่วนเดียวไม่เคยมีแล้วในกาลก่อน จักไม่มีในกาลภายหลัง แม้ในกาลบัดนี้ก็จักไม่มี. วิญญาณผู้ใคร่ครวญแล้ว ดิเคียนหรือสรรเสริญนั้นแลควรถือเป็นประมาณ ไม่ควรถือคำดิเคียนหรือสรรเสริญของคนพาลเป็นประมาณ. ผู้เป็นบัณชิตตราบเหตุผลข้อนี้โดยถ่องแท้แล้ว จึงไม่หวั่นไหวต่อคำสรรเสริญหรือนินทาของโลก สมด้วยพุทธภาษิตว่า “น อฺจุจาวจํ ปญฺชิตฺวา ทสฺสยฺนฺติ

ตระหนักในข้อนี้ให้มาก สำรวมระวังวาจาของตน กล่าวแต่จิสฺสุจริตอันจะนำผลดีให้เกิด สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงแสดงไว้ในโอวาทปาฏิโมกข์ ประการหนึ่ง.

ข้อ ๒ การไม่เข้าไปทำร้ายนั้น มีอธิบายว่า การเบียดเบียนประทุษร้ายผู้อื่นด้วยตนเองก็ดี ไซ้ให้เขาทำก็ดี เพื่อให้ผู้ถูกกระทำนั้นได้รับความเจ็บปวด

ถ้าไม่เช่นนั้นหมู่มณะจักตั้งอยู่เป็นระเบียบเรียบร้อยไม่ได้. บรรดาสัตว์โลกที่เกิดมาแล้ว ไม่เลือกว่ามนุษย์และดิริจจาน ที่ยังทรงชีวิตอยู่และรู้สึกสุขทุกข์ ข่อมรู้จักรักชีวิตและร่างกายด้วยกันทั้งนั้น ไม่พอใจให้ผู้อื่นมาเบียดเบียนประทุษร้ายตน สมด้วยพุทธภาษิตว่า

แต่การทำเพื่อป้องกันตัวนั้น ไม่น่าถูกดิเคียนนัก เพราะผู้ทำไม่มีเจตนาร้าย แม้กฎหมายของบ้านเมืองก็ยกเว้นแก่ผู้ทำเพื่อป้องกันตัว แต่ไม่ให้เป็นสมควรถึงอย่างนั้น ถ้ายังสามารถจะหลีกเลี่ยงเพื่อไม่ต้องทำลายชีวิตเขา ก็ควรหลีกเลี่ยงเสีย ส่วนการทำด้วยโลกเจตนาเกล้า หรือด้วยเจตนาพยาบาทนั้น ย่อมมีโทษมากทั้งฝ่ายพุทธจักรและอาณาจักร แม้ทำด้วยอำนาจโมหะครอบงำ ก็มี

เมื่อกายแตกทำลายแล้วเขาผู้มีปัญญาทรามนั้นข่อมเข้าถึงนรก ๑” ดังนี้. เรา รักชีวิตและกลัวตายฉันใด แม้นคนอื่นและสัตว์อื่นก็ข่อมรักชีวิตและกลัวตายฉันนั้น เพราะเหตุนี้ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสว่า “สพฺเพ ตสฺสนฺติ ทณฺทสฺส สพฺเพ ภายฺนฺติ มจฺจุโน” เป็นต้น แปลความว่า “สัตว์ทั้งหลายทั้งปวงข่อมสะดุ้งต่ออาชญา ข่อมกลัวต่อความตาย พึงทำตนให้เป็นอุปมาแล้ว

"ไม่พึงเบียดเบียนสัตว์อื่น ไม่พึงฆ่าสัตว์อื่น" ดังนี้. การแสดงความศรัยล้างผลาญชีวิตมนุษย์และสัตว์ดิรัจฉานมีห้ามไว้ในพระวินัย และปรับโทษแก่ภิกษุผู้กระทำ เป็นอย่างอุกฤษฏ์บ้าง อย่างเบาบ้าง เพื่อให้หมู่ภิกษุงดเว้นจากเบียดเบียนกันและกัน และแสดงความเมตตากรุณาต่อกัน อันเป็นที่ตั้งแห่งความสงบสุข และเป็นทีเคารพนับถือแห่งผู้อื่น. หลักธรรมดามีอยู่ว่า ถ้าเรา

	ยานิ กโรตี ปุริโส	ตานิ อุตตนิ ปสุตติ	
	กถยานกาโร กถยานั	ปาปกาโร จ ปापัก	
	แปลความว่า “บุรุษกระทำการมโหด ย่อมเห็นผลแห่งกรรมนั้นในคนผู้กระทำการมที่ติงาม ย่อมเห็นผลที่ติงาม ผู้ทำกรรมเลวทราม ย่อมเห็นผลที่ลามก ดังนี้. คนผู้ทำลายชีวิตคนอื่นและสัตว์อื่น ท่านแสดงว่าเป็นผู้มีอายุสั้น		

	วาณิโขว ภยั มลัค	อปฺปสตฺโถ มหฺพุทฺโธ	
	วิสั ชิวิตุกาโมว	ปาปานิ ปวิรุชฺเชย	
	แปลความว่า “บุคคลพึงเว้นจากบาปทั้งหลาย เหมือนพ่อค้าที่มีพวคน้อย มีทรัพย์มาก เว้นทางอันมีภัย หรือเหมือนคนรักชีวิต เว้นยาพิษ ฉะนั้น” เพราะถ้าไม่ทำบาปแล้ว บาปก็ย่อมไม่มีหรือไม่เกิดขึ้น มีกาลาประพันธ์		

ธรรมดาที่แสดงความคิดหรือช้ำโดยธรรมชาติ โดยความเป็นธรรมที่ควรเจริญหรืออบรมให้มีขึ้น หรือควรละเว้นเสียไม่ประพฤติประการหนึ่ง กฎหรือหลักธรรมดาที่ไม่จัดว่าดีหรือช้ำ โดยธรรมชาติ แต่เป็นธรรมที่เขานิยมกันว่าดีหรือไม่ดี โดยความเป็นธรรมที่ควรประพฤติตามหรือละเว้น เพื่อทำความประพฤติให้เรียบร้อย ไม่ขัดกับความนิยมหรือความเห็นของคนหมู่มากนั้คือประการหนึ่ง

พระพุทธรูปปางสมาธิที่วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร

ทั้งในขณะที่ทำและที่ทำแล้ว เช่นการฆ่าสัตว์และทำโจรกรรมเป็นต้น แม้ใครจะเห็นเป็นอย่างอื่น ก็หาได้เปลี่ยนแปลงไปตามไม่ เพราะเป็นอกุศลธรรม. ส่วนธรรมที่ไม่จัดว่าดีหรือช้ำ คือเป็นกลาง ๆ เช่นการแสดงกิริยาอาการต่อคนนั้น ๆ จำพวกนั้น ๆ เป็นต้น จะจัดว่าเป็นดีหรือช้ำ ก็ต่อเมื่อทำให้ถูกชนบธรรมนิยมแบบแผน หรือทำผิดชนบธรรมนิยมแบบแผนที่เขานิยมกัน ถ้าทำถูกก็จัดว่า

พระพุทธรูปปางสมาธิที่วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร

ตามและทรงสั่งสอนให้พุทธบริษัทกระทำตามด้วย ดังมีแจ้งในสัปปริสธัมมสูตร โดยใจความว่า สัตบุรุษย่อมเป็นผู้รู้จักบริษัท คือรู้ว่าหมู่นี้เข้าไปหาจะต้องพูดอย่างนี้ จะต้องทำอาการอย่างนี้เป็นต้น. ฝ่ายผู้ละเลยความนิยมของโลกเสียทีเดียว ย่อมเป็นผู้ถูกติเตียนของบัณฑิต ทั้งได้ความลำบากในการประพฤติธรรมที่ดีปราศจากผู้คบค้าสมาคมด้วย คำว่าปาฏิโมกข์นั้น ชะรอยจะเป็นชื่อเรียกธรรม

พระพุทธรูปปางสมาธิที่วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร

ปฏิบัติส่วนศีล ถ้าท่านไม่ได้สำรวมในพระปาฏิโมกข์แล้ว ท่านจักเป็นพระอรหันตชีนาสพไม่ไ้. มรค ๘ ประการ คือ เห็นชอบ ๑ ดำริชอบ ๑ เจรจาชอบ ๑ การงานชอบ ๑ เลี้ยงชีพชอบ ๑ เพียรชอบ ๑ ตั้งสติชอบ ๑ ตั้งใจชอบ ๑ พระอรหันตได้ปฏิบัติมาแล้วโดยบริบูรณ์. และการงานชอบ เจรจาชอบ เลี้ยงชีพชอบ จัดว่าเป็นส่วนศีล. และศีลโดยใจความก็คือปาฏิโมกข์นั่นเอง

พระพุทธรูปปางสมาธิที่วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร

สหธรรมิกทั้ง ๕ ได้แก่ ภิกษุ ภิกษุณี ลิกขมานา สามเณร สามเณรี จะพึงปฏิบัติโดยเคร่งครัด เพราะปาฏิโมกข์จัดว่าเป็นธรรมเบื้องต้นประการหนึ่ง อันเป็นภาคพื้นหรือบันไดขั้นแรกสำหรับก้าวขึ้นไปสู่สมาธิและปัญญา สมด้วยพุทธนิพนธคาถาว่า

พระพุทธรูปปางสมาธิที่วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร

สามคฤี วุฑฺฒิสาธิกา ความพร้อมเพรียงแห่งชนทั้งหลายผู้รวมกันอยู่เป็นหมวดหมู่ ย่อมยังความเจริญให้สำเร็จ” ดังนี้. ความประพฤติอันปราศจากความเสียหาย และชนบธรรมนิยมอันเรียบร้อย ย่อมรักษาหมู่ให้ตั้งอยู่ยั่งยืนและติงาม เปรียบเหมือนด้ายร้อยดอกไม้อันควบคุมดอกไม้ไว้ไม่ให้กระจัดกระจายไปตามลม และเปรียบเหมือนดอกไม้ต่างพรรณเก็บคละกันมา อันนาย

ปรารณาความสุข ก็พึงแสวงหาความสุขให้แก่ผู้อื่นเสียก่อน เมื่อปรารณาความไม่มีเวรกับผู้อื่น ก็พึงตั้งตนเป็นผู้ไม่มีภัยไม่มีเวรกับเขา เพราะคนทั้งหลายย่อมเกี่ยวข้องถึงกันไม่มากก็น้อย เมื่อเราทำแก่คนอื่นเขาอย่างใด เขาก็คงต้องทำตอบแทนเราอย่างนั้นในคราวหนึ่ง เช่นเราแสวงหาความสุขส่วนตัวในทางเบียดเบียนหรือทำลายชีวิตคนอื่น เขาก็คงพยายามทำแก่เราเช่นนั้นบ้าง

พระพุทธรูปปางสมาธิที่วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร

คนผู้เบียดเบียนคนอื่นและสัตว์อื่นให้ลำบาก เป็นผู้มีโรคมก การทำลายชีวิตและเบียดเบียนผู้อื่นให้ลำบาก เป็นกรรมที่ชัวช้าลามก ย่อมผลัดผลชัวแก่ผู้ทำเหมือนกัน ชื่อนี้จะพึงเห็นได้ในปัจจุบัน คนที่ทำลายชีวิตมนุษย์ด้วยเจตนาร้าย อาจถูกประหารชีวิตตอบแทนตามกฏหมายของบ้านเมืองก็ได้ หรืออาจถูกคนอื่นทำร้ายจนถึงชีวิตก็ได้ แม้คนที่เบียดเบียนคนอื่นให้ลำบากก็เหมือนกัน

พระพุทธรูปปางสมาธิที่วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร

	พุทฺธกาธิ รับริงออยู่ว		
	ปาณิมฺหิ เจ วโณ นาสุส	หฺเรยฺย ปาณินา วิสั	
	นาพุพฺพั วิสมฺมุเจติ	นคฺฉิ ปาปั อุกฺพุพฺโต	
	แปลความว่า “ถ้าแผลไม่พึงมีในฝ่ามือ คนพึงนายาพิษไปด้วยฝ่ามือ ยาพิษนั้นก็ไม่ซึมเข้าไปในฝ่ามือที่ทาแผลมิได้ฉฉินใด บาปก็ย่อมไม่มีแก่ผู้ไม่ทำ		

รวม ๒ ประการนี้เรียกว่าพระปาฏิโมกข์. ความเป็นผู้มีสติระวังไม่พลั้งเผลอประพฤติตามหลักธรรม ๒ ประการนี้ โดยบริบูรณ์ไม่บกพร่อง ชื่อว่าสำรวมในพระปาฏิโมกข์. การสำรวมในพระปาฏิโมกข์นั้นเป็นกิจอันดีอย่างหนึ่ง ซึ่งจะนำคนให้บรรลุธรรมอันเป็นกุศล หลีกเลียงธรรมที่เป็นอกุศล และนำความประพฤติให้เป็นไปเรียบร้อยติงาม สมควรแก่ความเป็นผู้นื่องอยู่ในหมู่ อัน

พระพุทธรูปปางสมาธิที่วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร

เป็นดี ถ้าทำผิดก็เป็นชัวไม่ดี อาจเปลี่ยนแปลงไปตามตามความนิยมของคนหมู่มาก. คำว่า “ปาฏิโมกข์” น่าจะหมายเอาธรรมที่เป็นกุศลและอกุศลประการหนึ่ง. หมายเอาธรรมที่เป็นกลาง ๆ ไม่จัดว่าเป็นกุศลหรืออกุศล แต่จัดว่าเป็นกุศสหรืออกุศล ตามความนิยมของคนหมู่มากประการหนึ่ง ดังได้อธิบายมาแล้ว แท้จริงกิจอันพุทธบริษัทจะพึงทำ เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์ ทำจิตให้

พระพุทธรูปปางสมาธิที่วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร

๒ ประเภทนี้มาก่อนพุทธกาล ทั้งรู้จักกันตื่นแล้ว ครั้นมาถึงครั้งพุทธกาล แม้สมเด็จพระบรมศาสดาของเราทั้งหลาย ทรงเห็นชอบด้วยคำนั้น จึงทรงอนุมัติชื่อนั้นเป็นเครื่องหมายธรรม ๒ ประเภทนั้นในพุทธศาสนาด้วย ในครั้งทรงแสดงโอวาทปาฏิโมกข์ในท่ามกลางภิกษุบริษัท ๑,๒๕๐ องค์ ผู้เป็นพระอรหันตชีนาสพนั้น. ในครั้งนั้นยังหาได้ทรงบัญญัติสิกขาบทเป็นมาตราๆ เหมือนที่

พระพุทธรูปปางสมาธิที่วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร

เพราะฉะนั้น พระชีนาสพ ๑,๒๕๐ องค์นั้น ก็เป็นผู้สำรวมในพระปาฏิโมกข์มาแล้ว โดยนัยนี้ ปาฏิโมกข์นั้น จึงเป็นธรรมที่มีมาก่อนทรงบัญญัติสิกขาบทเป็นมาตราๆ และเป็นธรรมที่ทั่วไปแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์จะพึงสังวร ไม่ใช่สำหรับบรรพชิตจำพวกเดียว ครั้นกาลล่วงมาโดยลำดับ มีพระภิกษุที่เป็นปลุชนมากขึ้น ประพฤติเสียหายอย่างนั้นบ้างอย่างนี้บ้าง อันไม่สมควรแก่

พระพุทธรูปปางสมาธิที่วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร

	ตฺตรายมาทิ ภวติ	อิธ ปญฺญสุส ภิกฺขุโน	
	อินฺทฺริยคุคฺฉติ สนฺตุฏฺฐิ	ปาฏิโมกฺเข จ สัวโร	
	แปลความว่า “บรรดาธรรมทั้งหลาย ธรรมนี้คือความสำรวมอินทรีย์ ๑ ความสันโดษ ๑ ความสำรวมในพระปาฏิโมกข์ ๑ ย่อมเป็นเบื้องต้นแห่งภิกษุผู้มีปัญญาในพระธรรมวินัยนี้” ดังนี้.		

ช่างผู้ฉลาดจัดให้เข้าระเบียบ วางไว้ในพานย่อมตระการตา แม้มดอกไม้ที่ไม่งามมาแต่กำเนิด ก็พลอยเป็นของงามไปด้วย ระเบียบนั้นเองทำให้งาม ปาฏิโมกข์เป็นส่วนศีล เมื่อสำรวมในพระปาฏิโมกข์โดยสมบูรณ์ ก็ได้ชื่อว่าเป็นผู้มีศีลเป็นที่รัก เกียรติยศแห่งความเป็นผู้มีศีลย่อมพุ่งไปในที่ต่างๆ เป็นทีเคารพนับถือแห่งคนทั่วไป เพราะเหตุนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงได้ทรงแสดงความ

เหมือนกัน. เมื่อเช่นนั้นความสุขที่ได้นั้นจักยังยืนอย่างไร ถ้าเราแสดงเมตตากรุณาต่อคนอื่น เขาก็คงแสดงต่อเราบ้าง เพราะเหตุนั้น ในทางพระศาสนา ท่านจึงสอนว่า การแสดงเมตตากรุณาต่อผู้อื่นเป็นกิจที่ภิกษุจะพึงประพฤติเป็นอาจิณ. บุคคลทำกรรมใดจะเป็นกรรมดีก็ตาม กรรมชัวก็ตาม ย่อมได้รับผลของกรรมนั้น สมด้วยคาถาพจนประพันธ์ว่า

พระพุทธรูปปางสมาธิที่วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร

เขาอาจทำให้คนลำบากจนตลอดชีวิตก็มี การทำร้ายผู้อื่นและเบียดเบียนผู้อื่น จัดว่าเป็นการบาป เพราะให้ผลล้นแแต่ชัวช้าลำบาก ไม่เป็นที่น่าเจริญใจดังกล่าวแล้ว เพราะเหตุนั้น ผู้รักชีวิตของตน ก็พึงละเว้นจากบาปเสียให้ห่างไกล ให้สมกับพุทธภาษิตที่ตรัสสอนไว้ว่า

พระพุทธรูปปางสมาธิที่วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร

ฉฉนั้น” ดังนี้. การไม่เข้าไปทำร้ายคนอื่นหรือสัตว์อื่นให้ลำบาก จนถึงเสียชีวิต เป็นที่สุด ย่อมเป็นหลักแห่งความประพฤติชอบของคนผู้นื่องอยู่ในหมู่ ดังวิสัยชานาмаจะนี้ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงได้ทรงแสดงไว้ในโอวาทปาฏิโมกข์อีกประการหนึ่ง.

ข้อ ๓ ว่า การสำรวมในพระปาฏิโมกข์นั้น มีอธิบายว่า กฎหรือหลัก

พระพุทธรูปปางสมาธิที่วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร

พุทธบริษัททั้งคฤหัสถ์และบรรพชิตจะพึงทำ ธรรมที่จัดว่าเป็นดีหรือเป็นกุศลธรรมนั้น คือเป็นธรรมที่ให้ผลเป็นสุขแก่ผู้ประพฤติตาม ไม่ว่าจะในขณะใดขณะหนึ่ง เช่นเมตตากรุณาเป็นต้น ย่อมให้ผลแก่ผู้ประกอบให้มีใจเบิกบานเยือกเย็น ปราศจากความเบียดเบียนซึ่งกันและกัน จัดว่าเป็นธรรมที่ดีหรือเป็นกุศลธรรม ส่วนธรรมที่เป็นอกุศลนั้น คือเป็นธรรมที่ให้ผลชัวร้ายแก่ผู้ประกอบ

พระพุทธรูปปางสมาธิที่วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร

หมดจดจากกิเลส ก็คืออบรมธรรมที่เป็นกุศล ละเว้นธรรมที่เป็นอกุศล แต่การที่ต้องประพฤติตามชนบธรรมนิยมฝ่ายดีของโลกด้วยนั้น ก็เพราะยังเื่องอยู่ในหมู่ ยังต้องเกี่ยวข้องกับคนนั้นคนนี้ จึงต้องประพฤติให้ถูกชนบธรรมนิยมและความนิยมอันดีของเขา แม้สมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้พระอรหันต์หมดจดจากกิเลส ล่วงความเป็นปลุชนแล้ว ก็ยังทรงนิยมกระทำ

พระพุทธรูปปางสมาธิที่วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร

ปรากฏในทุกวันนี้ไม่ เพราะลิกขาบทที่ทรงบัญญัติขึ้นนั้น เพื่อป้องกันความประพฤติเสียหายของภิกษุ และทรงบัญญัติเมื่อภิกษุประพฤติเสียหายขึ้นแล้ว ในครั้งทรงแสดงโอวาทปาฏิโมกข์ หรือก่อนแต่นั้น ภิกษุเหล่านั้นไม่ปรากฏว่าได้ทำความเสียหาย ซึ่งจะเป็นเหตุให้ทรงบัญญัติสิกขาบทห้าม และท่านเหล่านั้นต้องเป็นผู้สำรวมในพระปาฏิโมกข์มาแล้วทุกองค์ เพราะปาฏิโมกข์เป็นข้อ

พระพุทธรูปปางสมาธิที่วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร

ภาวะของภิกษุ จนเป็นเหตุให้เขาติเตียน. สมเด็จพระบรมศาสดา ผู้ทรงทำหน้าที่บริหารคณะสงฆ์ จึงได้ทรงบัญญัติสิกขาบท ห้ามความประพฤตินั้นเป็นอย่างๆ ไป และทรงชักนำให้ตั้งอยู่ในมรยาท และชนบธรรมนิยมอันติงามอันเป็นที่นิยมและสรรเสริญของชาวโลก ลิกขาบทบัญญัติอันบังเกิดขึ้นภายหลังเป็นลำดับมาเหล่านี้ ก็ได้ชื่อว่าปาฏิโมกข์ เป็นธรรมสำหรับบรรพชิต คือ

พระพุทธรูปปางสมาธิที่วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร

การสำรวมในพระปาฏิโมกข์นั้น เป็นกิจอันพุทธบริษัททั้งคฤหัสถ์และบรรพชิตจะพึงทำ เพราะผู้ที่รวมกันอยู่เป็นหมวดหมู่ ต้องมีความประพฤติเรียบร้อยดี ไม่มีความชัวเสียหาย รู้จักรักษามรยาทและชนบธรรมนิยมให้ถูกระเบียบ เพื่อรักษาสามัคคีให้เป็นไปยั่งยืน. เพราะสามัคคีย่อมนำความสุขความเจริญแก่หมู่ผู้พร้อมเพรียงกัน สมด้วยภาษิตว่า “**สพฺเพสุ สงฺมกฺขานั**

พระพุทธรูปปางสมาธิที่วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร

สำรวมในพระปาฏิโมกข์ไว้ในโอวาทปาฏิโมกข์ โดยเป็นหัวใจแห่งพระศาสนาอีกประการหนึ่ง.

ธรรม ๓ ประการ คือ การไม่เข้าไปว่าร้าย ๑ การไม่เข้าไปทำร้าย ๑ การสำรวมในพระปาฏิโมกข์ ๑ อันเป็นคาถาที่ ๓ แห่งพระโอวาทปาฏิโมกข์. มีอรรถาธิบาย ดังวิสัยชานามาด้วยประการดังนี้.